

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

POSTULATY DUCHOWIEŃSTWA DIECEZJI PŁOCKIEJ PRZED SYNODEM PIOTRKOWSKIM Z 1589 ROKU

Ważnym źródłem kościelnego polskiego prawa partykularnego były synody prowincjonalne, szczególnie w dobie potrydenckiej, kiedy to chodziło o nadanie życiu kościelnemu nowego impulsu, zmierzającego do realizacji soborowego dzieła reformy. Długotrwały proces wcielania w życie reformistycznych postanowień trydenckich, zmierzający do gruntownej odnowy życia religijno-moralnego zarówno duchowieństwa, jak i wiernych, zainicjował na gruncie polskim synod prowincjonalny piotrkowski z 19 V 1577 r., odbyty pod przewodnictwem nuncjusza Wincentego Laureo i prymasa Jakuba Uchańskiego z udziałem biskupów obydwu polskich prowincji kościelnych¹. Oficjalne przyjęcie uchwał soboru trydenckiego przez prowincję gnieźnieńską, dokonane na synodzie piotrkowskim, zarysowało przed instytucją synodów prowincjonalnych, wskazanych zresztą przez sam sobór jako ważne narzędzie reformy², doniosłe zadanie kształtowania nowej rzeczywistości prawnej, a co za tym idzie, nowych postaw, nacechowanych treścią postanowień soborowych.

Poza synodami prowincjonalnymi nie miały udział w nurcie przyswajania sobie przez Kościół w Polsce dzieła reformy trydenckiej przypadły także synodom diecezjalnym³. Wyjaśnienie jednak kongregacji kardynałów, interpretatorów uchwał soboru trydenckiego, o obowiązku zwoływania synodów diecezjalnych co 6 miesięcy po synodzie prowincjonalnym nie znalazło tutaj zastosowania, od dawna bowiem przyjął się zwyczaj

¹ Zob. *Acta et constitutiones synodi provincialis Gnesnensis provinciae anno Domini 1577 die 19 mensis Maii habitae et celebratae*. Cracoviae 1578.

² W myśl postanowień Tridentinum synody prowincjonalne miały się odbywać co 3 lata. Zob. *Canones et decreta sacrosancti oecumenici concilii Tridentini*. Ratisbonae 1910 (sess. 24 c. 2 de ref.). W Polsce nie zawsze stosowano się do tej dyspozycji próbując nawet formalnie rozluźnić wspomniany obowiązek przez wskazanie na synodzie prowincjonalnym piotrkowskim z 1589 r. częstotliwości zwoływania synodów co 6 lat. Zob. A. Petrani. *Kanonistyka*. W: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. T. 1: *Średniowiecze*. Lublin 1974 s. 383; Zob. I. Subera. *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*. Warszawa 1971 s. 15.

³ Sobór trydencki polecił odbywać je corocznie. Zob. *Canones et decreta*, jw. (sess. 24 c. 2 de ref.).

odbywania synodów diecezjalnych raczej przed synodem prowincji. W ten sposób synody diecezjalne przygotowywały materiał na obrady najbliższego synodu prowincjonalnego, posiadając tym samym znaczny wpływ na ostateczny kształt norm prawnych stanowionych podczas zgromadzenia synodalnego prowincji. Wysuwane podczas synodów diecezjalnych, szczególnie w epoce potrydenckiej, wnioski i postulaty nawiązujące do dzieła reformy, a także poruszające niejednokrotnie najważniejsze bolączki kleru diecezjalnego, dostarczały synodom prowincjonalnym często interesującego tworzywa, wskazującego przy tym na pewną specyfikę odczuć i potrzeb lokalnych.

Przedmiotem niniejszego opracowania będzie ukazanie — w świetle materiału archiwalnego, nie znanego J. Sawickiemu⁴ — wniosków i postulatów kleru plockiego na synod prowincjonalny gnieźnieński z 2 X 1589 r. Zostały one przedłożone podczas synodu plockiego biskupa Piotra Dunin Wolskiego z tego samego roku.

I. PRZEBIEG SYNODU PŁOCKIEGO Z 1589 ROKU

Bezpośrednią okazją do podjęcia przez biskupa plockiego Piotra Dunin Wolskiego inicjatywy odbycia synodu w 1589 r. była okoliczność zwołania przez prymasa Stanisława Karnkowskiego synodu prowincjonalnego do Piotrkowa na dzień 2 X tego samego roku. I tym razem, w myśl przyjętej praktyki⁵, arcybiskup gnieźnieński przesłał uprzednio ordynariuszom poszczególnych diecezji oraz kapitułom, wchodzącym w skład prowincji, schemat zawierający porządek dzienny planowanego synodu prowincjonalnego, ujęty w 15 punktach⁶.

Okólnik konwokacyjny, którym Wolski zwołał synod diecezjalny, został wystawiony w Pułtusk 19 VII 1589 r.⁷ Rządca diecezji wyznaczył w nim terminy synodu cząstkowego: 18 IX 1589 r. — dla archidiakonatów plockiego i dobrzyńskiego w Płocku oraz 25 IX tegoż roku — dla archidiakonatu pułtuskiego w Pułtusk. Zgromadzenie synodalne zostało więc zwołane na przeszło dwa miesiące przed wyznaczoną datą jego odbycia, co pozostawało zgodne z przyjętym zwyczajem. Zwołując synod i zobowiązując do uczestniczenia w nim zainteresowane kategorie duchowieństwa Wolski wyraźnie zaznaczył, że motywem jego decyzji jest konieczność zapoznania się i przedyskutowania przez kler artykułów stanowią-

⁴ J. Sawicki. *Synody diecezji plockiej i ich statuty*. W: *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*. T. 6. Warszawa 1952 s. 108-126 oraz 276-291.

⁵ Zob. M. Morawski. *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*. Włocławek 1935 s. 24.

⁶ Archiwum Diecezji Plockiej (ADP). *Acta Episcopalia* (A. Ep.) t. 26 k. 7.

⁷ ADP A. Ep. t. 25 k. 952-954 oraz A. Ep. t. 26 k. 5-6; Sawicki, jw. s. 276-278. Autor ten zna jedynie wpis okólnika do A. Ep. t. 25.

cych porządek dzienny synodu piotrkowskiego. W ten sposób, nadmienił biskup, synod diecezjalny winien spełnić rolę przygotowawczą w stosunku do synodu prowincji, umożliwiając temu ostatniemu bardziej owocne obrady. Arcybiskup zaś, dodał, ogłosił swój synod celem zaradzenia sprawom kościelnym wymagającym uporządkowania oraz celem podjęcia dalszej reformy dyscypliny kościelnej⁸.

Zwołany pismem okólnym synod cząstkowy odbył się w przewidzianych terminach w Płocku i w Pułtusku. Z powodu choroby ordynariusza diecezji przewodnictwo na obydwu zgromadzeniach przypadło w udziale Stanisławowi Brzozowskiemu, biskupowi sufraganowi, archidiakonowi pułtuskiemu.

O przebiegu synodu informują jego akta zawarte zarówno w księdze posiedzeń kapituły płockiej z lat 1577-1591⁹, jak i w aktach biskupa Wolskiego z lat 1589-1591¹⁰ oraz 1585-1589¹¹. Należy przy tym zaznaczyć, że w aktach kapituły płockiej znajduje się jedynie lakoniczny protokół z przebiegu synodu odbytego w Płocku, w aktach zaś biskupich — obszerne akta synodu odbytego w Pułtusku. One to właśnie ukazują pełny obraz synodu, także płockiego, który — jako cząstkowy — nie odbiegał zasadniczo w swym programie i przebiegu od tego pierwszego. Odrębność w porządku dziennym tych zgromadzeń zaznaczyła się jedynie w pominięciu na synodzie w Pułtusku ogłoszenia rozporządzenia synodalnego rządcy diecezji, które — w myśl założenia prawodawcy diecezjalnego — miało posiadać walor statutów synodalnych¹².

J. Sawicki, nie znając pełnego protokołu czynności synodalnych¹³ wyraził pogląd, iż na temat przebiegu obydwu synodów nie posiadamy bliższych danych. Wysunął przy tym przypuszczenie, iż podczas tych zgromadzeń przyjęto jedynie wspomniane rozporządzenie synodalne biskupa zwane monitorium oraz omawiano porządek dzienny nadchodzącego synodu piotrkowskiego¹⁴. Tymczasem w świetle pełnych akt synodalnych, nie znanych zasłużonemu badaczowi, wypadnie hipotezę tę uzupełnić przez odtworzenie pełnego przebiegu obrad synodalnych.

Po części liturgicznej przystąpiono do właściwych obrad. Na wstępie Stanisław Brzozowski jako przewodniczący zgromadzenia usprawiedliwił absencję chorego rządcy diecezji, po czym odczytano jego okólnik konwokacyjny zwołujący synod.

⁸ ADP. A. Ep. t. 25 k. 952-953 oraz A. Ep. t. 26 k. 5-6.

⁹ ADP. *Acta Capituli Plocensis* (ACPloc.) t. 8 k. 337-338.

¹⁰ ADP. A. Ep. t. 26 k. 4-11.

¹¹ Tamże t. 25 k. 952-954 i 996-1008; J. Sawicki opublikował okólnik konwokacyjny synodu oraz rozporządzenie synodalne Wolskiego (jw. s. 276-291).

¹² Tamże k. 996-1008.

¹³ Chodzi tutaj o ADP. A. Ep. t. 26 k. 7-10.

¹⁴ Sawicki, jw. s. 125.

Pierwszym z istotnych punktów porządku dziennego było odczytanie artykułów arcybiskupa gnieźnieńskiego Stanisława Karnkowskiego, ujętych w 15 punktach, dotyczących obrad zapowiedzianego na 2 X 1589 r. synodu piotrkowskiego¹⁵. Z kolei przystąpiono do debaty nad przedłożonymi artykułami arcybiskupa, przy czym zawarte w przekazach źródłowych rezolucje końcowe i uwagi wniesione na forum dyskusji¹⁶ zostaną omówione na dalszym miejscu.

Kolejny punkt porządku dziennego obrad synodalnych stanowił wybór delegatów na synod prowincjonalny. Zostali nimi: Stefan Nieborski, archidiacon dobrzyński, i Maciej Żółtowski, doktor teologii, kanonik płocki¹⁷.

W dalszym ciągu uczestnicy synodu w imieniu całego duchowieństwa diecezji skierowali uwagi i dezyderaty — ujęte w 5 punktach — pod adresem biskupów mających obradować na synodzie w Piotrkowie¹⁸. Jako postulaty kleru płockiego na synod prowincjonalny zostaną omówione również nieco później.

Następnie archidiacon płocki i kanclerz kurii biskupiej Zacheusz Pikarski, okazał a następnie odczytał obszernie rozporządzenie biskupa Wolskiego, czyli monitorium, skierowane do duchowieństwa diecezji¹⁹. Akt ten, jak już nadmieniono, miał faktycznie spełniać tę rolę, jaką spełniają statuty synodalne. Podane do wiadomości i wykonania kleru rozporządzenie synodalne, wydane przez prawodawcę diecezjalnego w poczuciu, jak sam zaznaczył, biskupiej i pasterskiej odpowiedzialności²⁰, miało na uwadze przekazanie duchowieństwu szeregu upomnień i instrukcji niezbędnych dla wzrostu chwały Bożej, właściwej administracji sakramentów św., poprawy obyczajów oraz poprawnego zarządzania kościołami.

Monitorium Wolskiego, zawarte w 74 nie numerowanych i nie rubrykowanych artykułach lapidarnie sformułowanych, opierając się głównie na średniowiecznym zbiorze archidjakona włocławskiego Pawła z Łyczków, syna Sulisława z 1487 r.,²¹ zmodyfikowanym nieco odnośnymi dekretami trydenckimi, obejmuje swoją tematyką wiele dziedzin życia kościelnego. Uwzględnia więc w swojej treści obowiązki beneficjatorów, nauczanie, dys-

¹⁵ ADP. A. Ep. t. 26 k. 7.

¹⁶ Zawiera je protokół synodu pułtuskiego. Zob. tamże k. 7-10; należy przypuszczać, iż notariusz dokonując wpisu w *acta episcopalia* uwzględnił przebieg debaty zarówno na synodzie w Płocku, jak i w Pułtusku. Zob. S. Kosiński. *Płockie biskupstwo Piotra Dunina Wolskiego 1577-1590*. Łąd n. Wartą 1962 [mps Arch. Salezj. w Łądziej] s. 75-85.

¹⁷ ADP. A. Ep. t. 26 k. 7.

¹⁸ Tamże k. 10.

¹⁹ Zob. ADP. ACPloc. t. 8 k. 237 v.

²⁰ ADP. A. Ep. t. 25 k. 996.

²¹ S. Chodyński. *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*. Varsaviae 1890 s. 22-26.

cyplinę kleru, życie chrześcijańskie wiernych oraz sprawowanie i przyjmowanie sakramentów św.²²

Po odczytaniu rozporządzenia synodalnego kanclerz biskupi wręczył jego odpisy dziekanom polecając jednocześnie — w imieniu biskupa — sporządzenie kopii tych statutów wszystkim rządcom kościołów parafialnych. Kopie te należało przechowywać w poszczególnych kościołach. Ponadto kanclerz przypomniał dziekanom o obowiązku, wynikającym ze statutów prowincjonalnych²³, zwołania — w ciągu okresu półrocznego — proboszczów na kongregacje dekanalne²⁴. Celem tych zgromadzeń miały być debaty zmierzające do usunięcia uchybień, wyeliminowania zgorzenia oraz zaradzenia sprawom kościelnym²⁵.

Z kolei przystąpiono do sprawdzenia listy obecności uczestników synodu. Tych, którzy nie usprawiedliwili swojej absencji, ogłoszono upornymi z jednoczesnym nałożeniem przewidzianych kar synodalnych²⁶.

Synod kończyła część liturgiczna, na którą złożyło się dziękczynne nabożeństwo konkluzyjne wraz z uroczystym *Te Deum*²⁷.

II. WNIOSKI I REZOLUCJE SYNODU W ODPOWIEDZI NA PRZEDŁOŻENIE ARCYBISKUPA GNIEŹNIĘŃSKIEGO

Jak już wspomniano, pierwszym z istotnych punktów porządku dziennego było odczytanie artykułów arcybiskupa gnieźnieńskiego Stanisława

²² ADP. A. Ep. t. 25 k. 996-1008. Szczegółowe opracowanie monitorium Wolskiego znajduje się w przygotowaniu autora niniejszego opracowania.

²³ Statut *De officio decani ruralis*. W: *Constitutionis synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium tam vetustorum quam recentiorum usque ad annum MDLXXVIII. Studio et opera [...] Stanislai Karnkowski [...]*. Cracoviae 1579 s. 36 v.

²⁴ „[...] ut synodum suam decanalem celebrent [...]”. ADP. ACPlloc. t. 8 k. 237 v.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże; Zob. ADP. A. Ep. t. 26 k. 10-11. Protokół synodu płockiego nie wymienia nieobecnych. Z obecnych zaś przytacza tylko nazwiska ważniejszych uczestników: Stanisława Brzozowskiego, biskupa sufragana i archidiacona płockiego, Mikołaja Sławogórskiego, kantora i oficjała płockiego, Stefana Nieborskiego, archidiacona dobrzyńskiego, Marcina Zabłockiego, Gotarda Wróblewskiego, Michała Karniewskiego, Macieja Smoszewskiego, Marcina Przeborowskiego, notariusza synodu, Macieja Mdzewskiego, Floriana Suchodolskiego, Andrzeja Kosińskiego, Stanisława Grabowskiego, Mateusza Żółtowskiego, Macieja Żółszyńskiego, prałatów i kanoników kapituły płockiej. Zob. ADP. ACPlloc. t. 8 k. 337. W protokóle natomiast synodu pułtuskiego imiennie odnotowano jako obecnych: Stanisława Brzozowskiego, Zacheusza Pikarskiego, archidiacona płockiego, kanonika warszawskiego i pułtuskiego, kanclerza kurii, Stefana Nieborskiego, Michała Karniewskiego, Marka Podoskiego, Jana Bilińskiego, doktora filozofii i medycyny, Andrzeja Roźnowskiego, Piotra Skarzyńskiego, Marcina Biedrzyckiego, Mikołaja Słomczewskiego. Poza tym mówi się ogólnie o innych kanonikach i proboszczach. Zob. ADP. A. Ep. t. 26 k. 11.

²⁷ Tamże.

Karnkowskiego, ujętych w 15 punktach, dotyczących porządku dziennego, zapowiedzianego na 2 X 1589 r. synodu prowincjonalnego. Odnosiły się one do następujących dziedzin: czystość wiary, wzrost autorytetu duchownych, wykonanie dawnych statutów synodów prowincjonalnych, przywrócenie utraconej jurysdykcji w zakresie wykonywania wyroków sądów kościelnych, roszczenia świeckich w dziedzinie praw i przywilejów kościelnych, profanacja świątyń, reforma obyczajów kleru, zarządzenie szczupłej ilości kapłanów, uposażenie delegatów do trybunałów koronnych, uposażenie delegatów do korektury praw, ugoda duchowieństwa i szlachty w sprawie dziesięcin, reforma życia zakonnego, krzywdy ponoszone przez stan duchowny, kontrybucja ²⁸.

Z kolei przystąpiono do debaty nad poszczególnymi artykułami. Sam jej szczegółowy przebieg pozostaje nie znany, natomiast znane są rezolucje końcowe i uwagi, jakie wniesiono w wyniku dyskusji ²⁹. Tak więc, gdy chodzi o sprawę czystości wiary, uczestnicy synodu zwrócili się do biskupów, którzy mieli obradować na synodzie w Piotrkowie, o wpłynięcie na króla Zygmunta III celem egzekwowania przezeń praw ustanowionych przeciwko heretykom. Postulowano także zniesienie konfederacji warszawskiej, jako zawiązanej bez zgody stanu duchownego i godzącej w interesy Kościoła ³⁰.

W przedmiocie przywrócenia właściwej powagi stanowi duchownemu osłabionej ruchami reformacyjnymi, wzajemną niechęcią świeckich i duchownych oraz ciemnotą tych ostatnich, zwrócono przede wszystkim uwagę na podniesienie poziomu obyczajów. Powołano się przy tym na postanowienia soboru trydenckiego w tym względzie ³¹. Postulowano ponadto pod adresem biskupów, aby zawsze pamiętali, że są ojcami i pasterzami. Okazywanie im czci i szacunku przez podwładnych zależy od poszanowania przez przełożonych ich pasterskiej godności ³².

Odnosnie do artykułu trzeciego, dotyczącego wykonania dawnych statutów prowincjonalnych, uczestnicy debaty synodalnej postanowili zwrócić się do biskupów, aby prosili papieża o zatwierdzenie dawnych statutów prowincjonalnych ostatnio wydanych lub całego ich zbioru. Chodziło tutaj o zbiór Stanisława Karnkowskiego z 1579 r. Zaznaczono jednocześnie, że ostatnia aprobata udzielona przez Rzym statutom prowincjonalnym objęła jedynie postanowienia synodu piotrkowskiego z 1577 r.; dokonał jej Grzegorz XIII ³³.

²⁸ Tamże k. 7.

²⁹ Tamże k. 7-10.

³⁰ Tamże k. 7-8.

³¹ Por. *Canones et decreta*, jw. sess. 22 c. 1 de ref.

³² ADP. A. Ep. t. k. 8.

³³ Tamże.

W kolejnym punkcie omawiano sprawę zawieszoną jurysdykcji kościelnej uniemożliwiającej skuteczne egzekwowanie wyroków kościelnych poprzez starostów. Tego rodzaju jurysdykcja została bowiem zawieszona mocą uchwały podjętej na sejmie piotrkowskim w 1562 r., potwierdzonej przez króla Zygmunta Augusta w 1563 r., co stanowiło reperkusję wzajemnych sporów duchowieństwa i szlachty na tle dziesięcin. Z powodu cofnięcia pomocy *brachium saeculare* przy wykonywaniu wyroków kościelnych wiele przestępstw uchodziło bezkarnie, co skłaniało biskupów i duchowieństwo do zabiegów o odzyskanie utraconego uprawnienia. Uczestnicy synodu zajęli tutaj zdecydowane stanowisko domagając się od biskupów podjęcia energicznych starań o odzyskanie utraconego prawa, przysługującego władzy kościelnej, stosownie do dawnej praktyki i zwyczaju, które są formą interpretacji prawa. Podkreślono przy tym, iż w przypadku nieodzyskania wspomnianego prawa osłabnie autorytet biskupi, spotęguje się zło, będą się mnożyć występki oraz formy ucisku kleru, kościoły zaś zostaną opuszczone ³⁴.

W nawiązaniu do artykułu piątego, treściowo związanego z poprzednim, uczestnicy debaty postulowali, aby biskupi przeciwstawiali się usiłowaniom świeckich, szczególnie heretyków, zmierzającym do uchylecia dawnych praw i przywilejów kościelnych. Z praw i przywilejów nie należy rezygnować, gdyż oznaczałoby to pogorszenie sytuacji ³⁵.

W sprawie profanacji świątyń, dokonywanych przez skupionych w obozie przeciwnym Kościołowi, zwrócono uwagę na konieczność troski biskupów o odzyskanie lub odnowę zagrabionych czy też sprofanowanych wymienionych obiektów. Powołano się jednocześnie na konstytucję z 1543 r., ³⁶ z podkreśleniem, że nie należy jej uważać za zniesioną ³⁷.

Na temat dziesięciny, o którą toczył się spór ze szlachtą, uczestnicy synodu wypowiedzieli się także bardzo zdecydowanie, sugerując biskupom naleganie na króla, aby ten interweniował w sprawie uiszczenia w całości należnych Kościołowi opłat oraz w sprawie potwierdzenia tego prawa. Zatrzymywanie dziesięciny przez stan szlachecki przynosi krzywdę i wyrządza szkodę stanowi duchownemu. Odwołano się przy tym do odnośnego przepisu soboru trydenckiego ³⁸.

Nawiązując do punktu dotyczącego reformy obyczajów duchowieństwa stwierdzono, iż dziedzinę tę należy uznać za szczególnie ważną — stosownie do postanowień trydenckich ³⁹ oraz statutów prowincjonal-

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ Jej mocą wszystkie sprawy natury religijnej zostały poddane jurysdykcji sądów kościelnych. Zob. *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. pijarów w Warszawie od 1732 do 1782 roku*. T. 1. Petersburg 1859 s. 277-285.

³⁷ ADP. A. Ep. t. 26 k. 8.

³⁸ *Canones et decreta*, jw. sess. 25 c. 12 de ref.

nych. W nawiązaniu do dekretu soborowego podkreślano zarazem, iż reforma dyscypliny i obyczajów duchowieństwa powinna objąć wszystkich, a zwłaszcza duchowieństwo wyższe, bowiem nieskazitelność przełożonych jest gwarancją uświęcenia i bezpieczeństwa podwładnych ⁴⁰.

Gdy chodzi o problem niedostatecznej ilości księży, to zdaniem uczestników dyskusji przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w szczupłości uposażeń beneficjalnych oraz w trudnościach związanych z uiszczaniem dziesięciny. Trzeba więc usunąć wspomniane przyczyny w nadziei, że spowoduje to wzrost ilości duchowieństwa ⁴¹.

Odnosnie do sprawy uposażenia delegatów do trybunałów koronnych postanowiono zwrócić się do biskupów, aby nadal zaradzali utrzymaniu tychże delegatów, jak to czynili dotąd. Wyrażono także pogląd, iż ciężaru tego utrzymania nie powinno się nakładać na duchowieństwo ⁴².

W kolejnym punkcie omawiano pokrótce sprawę uposażenia delegatów do korektury praw. Uczestnicy debaty synodalnej byli zdania, iż należy tutaj pójść za ustaleniami biskupów i kapituł ⁴³.

Z kolei debatowano nad sprawą tzw. kompozycji, czyli projektowanego porozumienia władzy kościelnej z obozem przeciwnym, głównie w sprawie dziesięciny. Tego rodzaju układ stanowił pewną konieczność, szczególnie po podjęciu przez szlachtę na sejmie w 1578 r. uchwały zawieszającej pobieranie dziesięciny z dóbr szlacheckich (tzw. suspensja) ⁴⁴. Zdaniem zgromadzonych do porozumienia nie powinno dojść, chyba że uwzględniałoby ono sprawę dziesięcin zaległych, tzn. zatrzymanych i nie uiszczonych, od wielu bowiem lat stan duchowny ponosi szkodę, tymczasem wszystkie sprawy dziesięciny są oddalane do czasu kompozycji, odkładanej *ad calendas grecas* ⁴⁵.

Na kanwie artykułu dwunastego, odnoszącego się do kwestii egzempcji i reformy zakonów, postulowano na wstępie, aby biskupi wzięli w obronę swobodę elekcji opatów, zagrożoną przez pewne formy nacisku czy przemocy. Klasztory tak należy zreformować, aby mogły być ośrodkami kultu Bożego zgodnie z ich celem. W każdym z nich powinna się znaleźć odpowiednia liczba zakonników o nienagannym trybie życia, prowadzonym zgodnie z regułą zakonną. Wyrażono także sugestię, aby zakony, troszcząc się o niezbędną ilość przygotowanych zakonników, zajęły się prowadzeniem szkół dla młodzieży szlacheckiej. Zwrócono również uwagę na to,

³⁸ Tamże sess. 22 c. 1 de ref.

⁴⁰ ADP. A. Ep. t. 26 k. 8-9.

⁴¹ Tamże k. 9.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Zob. M. W y s z y ń s k i. *Ze studiów nad historią dziesięciny w Polsce średnio-wiecznej*. Lwów 1929 s. 16 nn.

⁴⁵ ADP. A. Ep. t. 26 k. 9.

aby opaci nie trwonili i nie alienowali majątków klasztornych. Wreszcie, z uwagi na skargi kleru parafialnego o uzurpację prerogatyw proboszczowskich przez zakonników w zakresie sprawowania sakramentu pokuty, wyrażono dezyderat, aby szafowanie tego sakramentu przez kler zakonny nie wychodziło na szkodę zainteresowanych proboszczów⁴⁶.

Nawiązując do artykułu w przedmiocie krzywd ponoszonych przez duchowieństwo, zebrani zasygnalizowali oczywisty stan krzywd materialnych kleru, płynący z uszczuplenia dochodów beneficjalnych, co spowodowane jest tzw. suspensją. Poza tym zwrócili uwagę na okoliczność nieuiszczania przez szlachtę dziesięciny oraz na zniewagi doznanawane ze strony stanu szlacheckiego. Wspomniane zawieszenie pełnego wykonywania jurysdykcji kościelnej uniemożliwia duchowieństwu egzekwowanie tych krzywd na forum sądowym. Pozostaje więc jedynie stwierdzanie wobec winnych ekskomuniki, zabraniającej udziału we mszy św. oraz odmowa pogrzebu kościelnego. W konkluzji postulowano, aby biskupi spowodowali uchylenie wspomnianych przyczyn trudnej sytuacji kleru⁴⁷.

W odniesieniu do sprawy kontrybucji zajęto stanowisko negatywne. Skierowano więc prośbę do biskupów, aby nie nakładano tego obowiązku z uwagi na to, że duchowieństwo z trudnością może się utrzymać z powodu zmniejszonych dochodów. Jednocześnie wyrażono zdanie, że gdyby biskupi na synodzie wyrazili zgodę na kontrybucję, wówczas uczestnicy synodu dostosują się do tego, lecz pod warunkiem przywrócenia przez króla dziesięcin oraz zawieszonyj jurysdykcji a także pod warunkiem re-taksacji beneficjów. Nalegano jednak, aby w roku synodu prowincjonalnego (1589) nie nakładano kontrybucji⁴⁸.

III. UWAGI I DEZYDERATY DUCHOWIEŃSTWA DIECEZJI POD ADRESEM SYNODU PIOTRKOWSKIEGO

Poza przyjęciem omówionych wyżej wniosków i rezolucji, stanowiących odpowiedź na artykuły prymasa Karnkowskiego, doszło podczas synodu także do spontanicznej debaty nad sprawami nurtującymi kościelne środowisko płockie. W wyniku narady uczestnicy tego zgromadzenia — w imieniu duchowieństwa całej diecezji — sformułowali pewne uwagi i dezyderaty pod adresem biskupów mających obradować podczas nadchodzącego synodu piotrkowskiego⁴⁹. Zostały one ujęte w pięciu następujących punktach:

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże k. 9-10.

⁴⁸ Tamże k. 10.

⁴⁹ Tamże.

1. Ujednolicenie liturgii w zakresie godzin brewiarzowych oraz ceremonii kościelnych wynikające z reformy mszału i brewiarza nie powinno wprowadzać większego zróżnicowania niż to było dotąd.

2. Brewiarz i mszał powinny zawierać patronały polskie, stąd postuluje się sprowadzenie ich w wystarczającej ilości i po tańszej cenie.

3. Oczekuje się informacji, jak postępować w sprawie zapowiedzi przedślubnych szlachty oraz zawierania przez nią małżeństw w domach prywatnych. Tego rodzaju bowiem praktyka przysparza wiele kłopotów proboszczom.

4. Gdy chodzi o kontrybucję, biskupi są proszeni o wyznaczenie kolektora spośród stanu duchownego, funkcja ta bowiem, pełniona przez osobę świecką, naraża duchowieństwo na krzywdy.

5. Uchwała sejmu łęczyckiego w sprawie poboru jednego żołnierza z 10 łanów dóbr zarówno świeckich, jak i kościelnych nie powinna być wprowadzona w życie, gdyż godzi w przywileje stanu duchownego, a poza tym została podjęta nieprawnie — poza synodem i bez zgody czynnika kościelnego.

*

Reasumując należy stwierdzić, że synod diecezjalny płocki z 1589 r., zainicjowany przez biskupa Wolskiego, poza przyjęciem monitorium biskupiego, które miało pełnić rolę statutów synodalnych, zajął się także sprawami ogólnokościelnymi, nurtującymi ówczesny Kościół polski. Zostały one poruszone przez uczestników synodu przede wszystkim w odpowiedzi na tzw. artykuły arcybiskupa gnieźnieńskiego, nadesłane przed synodem prowincjonalnym piotrkowskim w 1589 r. Z podjętej rezolucji stanowiącej wynik debaty synodalnej przebija troska jej uczestników o sprawę konsekwentnej realizacji reformy trydenckiej. Ze szczególnym naciskiem zwrócono tutaj uwagę na dziedzinę wiary i jej obrony przed wpływami idei reformacyjnej. Podkreślono również obowiązek zdecydowanego wysiłku zmierzającego do naprawy obyczajów duchowieństwa. Opowiadając się za koniecznością reformy zebrani na synodzie trafnie odwoływali się do odnośnych postanowień soboru trydenckiego. Poza sprawami reformy sporo miejsca poświęcono w rezolucji zagadnieniom odzyskania pełnej jurysdykcji kościelnej oraz swobód duchowieństwa. Pozostawało to rezultatem panującego wówczas w kraju klimatu walki duchowieństwa ze szlachtą.

Gdy chodzi o postulaty pod adresem-synodu prowincjonalnego podjęte spontanicznie, to za moment pozytywny można uznać troskę o wdrażanie w życie postanowień trydenckich, choćby w zakresie liturgii czy prawa małżeńskiego. Nie pominięto jednak i tutaj milczeniem spraw majątkowych, co wskazuje, że nurtowały one w znacznym stopniu kler diecezji.

POSTULATI DEL CLERO DELLA DIOCESI DI PŁOCK INDIRIZZATI
AL SINODO PROVINCIALE DI PIOTRKÓW DEL 1589.

S o m m a r i o

Le fonti molto importanti della legge particolare della Chiesa in Polonia, soprattutto dopo il Concilio di Trento, costituivano dei sinodi provinciali. Essi sono stati indicati dal Concilio stesso come strumenti di importanza nella realizzazione della riforma tridentina. In Polonia, secondo l'uso, il sinodo provinciale era preceduto dai sinodi diocesani della provincia. Essi preparavano il materiale per il dibattito del sinodo della provincia avendo spesso un notevole influsso alla definitiva figura delle norme giuridiche ivi stabilite.

Nel corso del sinodo diocesano di Płock, iniziato dal vescovo Pietro Dunino Wolski nel 1589 come una preparazione al sinodo provinciale convocato per lo stesso anno a Piotrków, è stato ricevuto dal clero — prima di tutto — l'ordinamento sinodale del legislatore diocesano. Oltre a ciò i partecipanti del sinodo presentarono i postulati indirizzati all'imminente sinodo provinciale di Piotrków, contenuti nei 15 articoli, come una risposta alla proposizione del metropolita. Nei postulati del sinodo si trattava dei negozi che si riferivano alla necessità della realizzazione della riforma tridentina ed anche delle questioni riguardanti il ricupero della piena giurisdizione ecclesiastica nonché i diritti e privilegi dei chierici, diminuiti dalla nobiltà. Inoltre i presenti al sinodo, a nome del tutto clero diocesano hanno indirizzato al metropolita e al sinodo provinciale le osservazioni spontanee riguardanti la riforma liturgica, il diritto matrimoniale e gli affari materiali.